

Mizející svět – drobná zahradní architektura v Plzni-Bezovce

Zlata Gersdorfová, Národní památkový ústav,
územní odborné pracoviště v Plzni

Cílem tohoto příspěvku je představit drobnou architekturu ukrytou v zahradách ve vilové čtvrti v Plzni-Bezovce,¹ která vznikala v době před druhou světovou válkou a stejně tak jako dochované vily je součástí architektonického dědictví. Je zastoupena altány, pergolami, garážemi a zahradními dílnami a kůlnami, z nichž byla dochovaná část zjišťována většinou vlastním průzkumem autorkou článku. Výchozím zdrojem informací se staly dobové letecké snímky,² které byly následně konfrontovány s realitou na místě samotném.

Na jižním okraji Jižního (dříve Říšského) Předměstí v Plzni začala již na konci 19. století vznikat klidná vilová čtvrť pro bydlení, zvaná Bezovka, která je pozoruhodná z několika hledisek. Tím prvním je koncepce regulačního plánu, který od počátku počítal s otočením orientace bloků domů o 45 stupňů oproti ostatní pravidelné zástavbě kolem Klatovské třídy, druhým je historická hodnota dochovaných budov ovlivněných historizujícími slohy, ale i modernou a funkcionalismem, a dalším je zajímavé řešení uliční stromové výsadby.

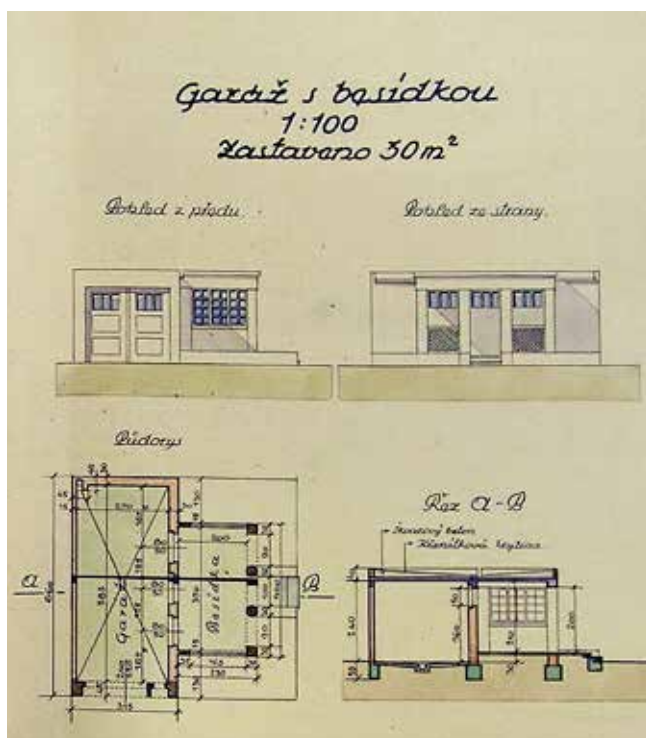
Obr. 1. Plán MPZ Plzeň-Bezovka s vyznačením polohy jednotlivých objektů drobné zahradní architektury s dobou vzniku před druhou světovou válkou. Legenda: křížkované – nemovitá kulturní památka, šrafované – objekt hmotově tradiční, bez šrafování – ostatní objekty, čerchované – hranice památkově chráněného území; trojúhelník – pergola u domu, čtverec – garáž/kůlna, kruh – altánek, zdroj: mapový podklad dle FOUĐ, Karel, *Městské památkové rezervace a zóny v Plzeňském kraji*, Plzeň 2007, s. 135, zpracovala autorka

Obr. 2. Plzeň-Bezovka, altán v zahradě vily čp. 1599 na Klatovské třídě, postavené stavitelem Rudolfem Pelcem, autor altánu neznámý. Uprostřed zahrady se nacházel kruhový bazén s vodním prvkem, dodnes patrný. V současné době z altánku zbyla jen základová deska, zdroj: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni, foto: autorka, 2008

Ta má podobu alejí, vysazených vždy v rámci ulice z jiného dominujícího druhu dřevin, které spoluvytváří estetickou kvalitu vilové čtvrti, jež je oblíbeným procházkovým cílem. Původně zde měla vzniknout poměrně rozsáhlá čtvrť blízka konceptu zahradních měst, ale urbanistické plány byly realizovány pouze zčásti.³ Výstavba po druhé světové válce je nerespektovala, stejně jako charakteristiku staveb pro rodinné bydlení, a na jižním okraji Bezovky vzniklo sídliště vícepatrových bytových domů. Dochovaná zástavba uvnitř realizované části tak představuje zejména stavby pro individuální bydlení ze závěru 19. století a prvních dekád 20. století. Významnými investory vedle jednotlivců byla také bytová družstva, na jejichž působení dodnes upomínají názvy ulic U Svěpomoci nebo Družstevní.⁴

Pozoruhodný soubor vil doplňují drobné zahradní stavby, jakými jsou altány, pergoly, garáže nebo oplocení, z nichž mnohé byly provedeny dle původních plánů stavitelů a přání stavebníků.⁵ Díky svým kvalitám i atmosféře byla vilová čtvrť Bezovka v roce 2003 prohlášena Ministerstvem kultury za městskou památkovou zónu.⁶

Obr. 3. Plzeň-Bezovka, garáž kombinovaná s besídkou dle plánu plzeňského stavitele Karla Hájka z roku 1933, u domu čp. 1855 v ulici U Svěpomoci. Vila, u níž se altán nachází, byla stavěna roku 1929 pro Františka Rudolfa, státního konzula ve Venezuele, dle plánu Rudolfa Eislera; realizace byla svěřena firmě Müller a Kapsa, zdroj: Archiv odboru stavebně správního Magistrátu města Plzně, složka domu čp. 1855

Na stavu těchto drobných staveb se neblaze podepisuje současný trend vývoje trhu s nemovitostmi, kdy vilová čtvrť, která byla dříve na samém okraji města, se dnes nachází v širším centru s veškerým zázemím a dostupností pestré nabídky služeb velkoměsta, ale i důležitých dopravních tepen (mj. včetně dálnice). Zdejší adresa je tak lákavá pro řadu právnických osob, které si zde zřizují svá reprezentativní sídla. Exkluzivitu zdejší adresy ještě zvýraznil zápis čtvrti mezi městské památkové zóny. Výše uvedené skutečnosti se promítají i do tržních cen nemovitostí, které se začínají pohybovat pro střední třídu v naprosto nedostupných hladinách. Nyní zde také dochází ke generační výměně, neboť domy často po smrti původních obyvatel mění jako lukrativní nemovitosti majitele ve prospěch právě různých právnických osob, a vytrácí se tak jejich původní, obytný účel. Mizí i duch původní výstavby a atmosféra celé čtvrti.

S proměnou skladby majitelů domů jde ruku v ruce i proměna zahrad, které se z původních užitkových a okrasných mění na plochy vyžadující co nejméně údržby, nebo přímo ve zpevněné plochy sloužící jako parkoviště; nezřídka lze sledovat rozměrné přístavby krytých bazénů. I u trvale obývaných objektů je proměna citelná, kdy postupně ubývají okrasné záhony i ovocné dřeviny a stromy jako takové. Zmizela doba geometricky rozvržených zahrad s okrasnou a užitkovou částí a s ní i původní koncepce drobných zahradních staveb, které náležely ke speciálně vyčleněným odpočinkovým zónám v zahradách.⁷ Altány a besídky nebyly jen doplňkem zahrady, ale její hlavní součástí: „Besídka je jednou z hlavních součástí zahrady. Zde se soustřeďuje rodinný život; ona plní svůj úkol jako hlavní společenské místo, kde se beseduje, požívá, odpočívá.“⁸

Aktuálně bylo napočítáno celkem deset altánů, jedna pergola a čtyři garáže, které jsou původním architektonickým dědictvím. Z tohoto počtu se jedna garáž s altánem a dva samostatné stojící altány nacházejí v havarijním stavu, jeden z altánů se nedožil vydání tohoto příspěvku a zřítel se (obr. 1).

Vzhledem k rozmanitosti, kterou tyto stavby disponují, nelze stanovit pravidlo jejich zakládání ani bližší materiálovou či konstrukční charakteristiku. Ostatně i v dobové literatuře nalezneme vypovídající větu: „Není v zahradě snad jiného předmětu, který by mohl vykazovati větší rozmanitosti tvarů, než besídka.“⁹ Mnohé stavby vznikaly svépomocí,

↑ Obr. 5. Plzeň-Bezovka, besídka u domu čp. 1855 v ulici U Svěpomoci. Foto pochází z doby, kdy byla vila adaptována na mateřskou školkou, zdroj: archiv autorky

→ Obr. 5. Altán v zahradě (proměněné v dlážděnou plochu) u vily čp. 1553 na Klatovské třídě. V kontextu dochované drobné zahradní architektury se jedná o nadprůměrnou stavbu, foto: autorka, 2019

jiné byly navrženy místními staviteli. U dochovaných staveb lze uvést pouze to, že se v drtivé většině jedná o stavby dřevěné, většinou obdélného či čtvercového půdorysu; ve dvou případech jde o stavby centrální, polygonální. Střecha vychází zpravidla z různých variant jehlanu. Prakticky všechny stavby (kromě jedné pergoly usazené u domu) jsou situované u okraje pozemku a obrací se vchodem k domu tak, aby uživatelům poskytovaly volný přehled o většině zahradní plochy u domu. U jednoho altánu, nacházejícího se v rohu zahrady čp. 1930 na rohu ulic Žižkovy a Erbenovy, je ještě patrné jeho původní umístění na umělé vyvýšenině určené pro alpinky, s malým kamenným mostkem. „Teprve vhodným spojením besídkové architektury s živou rostlinou docílí se oné tajuplné nálady, která člověka jedině v zahradě a přírodě okouzluje.“¹⁰ Kovové mříže v oknech altánu naznačují, že okenní otvory byly původně zasklené; běžná bývala různě barevná skla, jak je patrné z altánu v zahradě vily na Klatovské ulici čp. 1599, který se nedávno zřítíl (obr. 1). Většina původních altánů má však místo skleněných výplní boční stěny zakryté pouze laťovým mřežováním.

Jeden altán je v zadní části sdružen se skladem zahradnického náčiní (Družstevní ul. 1661/7); výjimečná není ani kombinace s garáží (obr. 3, 6). V tomto ohledu vyniká zděný altán, který je dílem plzeňského stavitele Karla Hájka (ul. U Svěpomoci 1855/11, obr. 3, 4).¹¹ Po stránce architektonických kvalit jsou výjimečné altány u domů na Klatovské třídě 1599/102 a 1553/104 (obr. 2, 5), z nichž jeden již podlehl svému osudu. Na konci 20. století letecké snímky odhalily znatelný úbytek těchto staveb, mnohé objekty byly na hranici či za hranou své životnosti, a tento stav se i nadále prohlubuje.

Co říci závěrem? Dokumentace těchto staveb je mnohdy obtížná kvůli neochotě majitelů nemovitostí. Majitelé ani laická veřejnost si často neuvědomují, že tyto objekty jsou součástí městské památkové zóny a jsou jako takové *de iure* chráněné, ačkoli nejsou evidované ani v katastru nemovitostí. Vztahuje se na ně stejná plošná památková ochrana jako na samotné objekty vil a garáží. Soudobé typové projekty bez jakékoli inovace a estetických kvalit odpovídají plně duchu dnešní doby a málokdy respektují charakter původních budov. Je zde patrný posun stávající společnosti, kdy nejdražší není

Obr. 6. Garáž kombinovaná s dílnou u domu čp. 1635 v Mánesově ulici, foto: autorka, 2019

materiál, ale lidská práce. A přitom právě kouzlo drobných stavbiček, jako jsou altány a jiná dílka zahradní architektury, dotváří celkové kvality tolik obdivované čtvrti. Je poté tristní číst v elaborátech stavebněhistorických průzkumů nebo znaleckých posudků při oceňování nemovitostí následující vyjádření: „Renovace dřevěné historizující zahradní architektury, jež je v dezolátním stavu, by asi nebyla rentabilní [...]“¹²

- 1 Viz např. BUCHBERGEROVÁ, Lenka, Památkové a urbanistické hodnoty Městské památkové zóny Plzeň-Bezovka, se zvláštním důrazem na dílo architekta Viléma Beera, *Zprávy památkové péče*, 2013, roč. 73, č. 6, s. 519–524.
- 2 Geografický informační systém města Plzně (GIS), dostupné online: <https://mapy.plzen.eu> [31. 05. 2021].
- 3 Architektonický manuál města Plzně, dostupné online: <https://pam.plzne.cz/stezka/20-bezovka> [31. 05. 2021].
- 4 BUCHBERGEROVÁ, L., Památkové a urbanistické hodnoty, s. 520.
- 5 FOUČEK, Karel, *Městské památkové rezervace a zóny v Plzeňském kraji*, Plzeň 2007, s. 132.
- 6 Popis hranic MPZ Plzeň-Bezovka lze nalézt ve vyhlášce MK č. 108 ze dne 1. 4. 2003.
- 7 Z dobové literatury o koncepci zahrad a besídek zmiňme výběrem např. KUMPÁN, Josef, *Zahradní besídky a jejich rostlinná výzdoba*, Praha 1938; KUMPÁN, Josef, *Novodobé zahrady*, Praha 1938; VANĚK, Josef (ed.), *České zahrady. Album plánů moderních zahrad*, Chrudim 1920; popř. souhrnné retrospektivní práce – viz STEINOVÁ, Šárka – ZÁMEČNÍK, Roman – OTTOMANSKÁ, Stanislava, a kol., *Zahradní umění první Československé republiky a její zahradníci*, Praha 2017; OTTOMANSKÁ, Stanislava – STEINOVÁ, Šárka – ZÁMEČNÍK, Roman, *Po stopách českých prvorepublikových zahradních architektů. Kritický katalog*, Praha 2017.
- 8 KUMPÁN, J., *Novodobé zahrady*, s. 58.
- 9 Tamtéž.
- 10 Tamtéž, s. 59.
- 11 Archiv odboru stavebně správního Magistrátu města Plzně, složka domu čp. 1855.
- 12 DOLEŽALOVÁ, Markéta, *Drobná zahradní architektura žateckých zahrad 19. a 20. století*, *Zprávy památkové péče*, 2013, roč. 73, č. 4, s. 308.